

Waarom en hoe kan de Staat tussenkomen in de ontwikkeling van de sociale economie?

1. Rechtvaardiging

De landbouw verkeert in een crisis die op verschillende manieren naar voren komt.

De landbouw wordt geconfronteerd met het dominante, op productievermeerdering gerichte model dat haar eigen welslagen in gevaar brengt. Dit model is tot het uiterste gedreven en leidt tot onophoudelijke herstructureringen van volledige delen van de sector en zou ertoe kunnen leiden dat het aantal actieven in de sector vermindert, met name in bepaalde sectoren of regio's die op het punt staan te verdwijnen.

Het proces dat nu bezig is, leidt vaak tot een standaardisering van de producten die tevens nieuwe gezondheidsrisico's met zich meebrengt.

De landbouw wordt eveneens geconfronteerd met een crisis in het verbruik die ook in verschillende richtingen evolueert. Naast de vraag naar standaardproducten tegen lage prijzen zijn er de nieuwe vragen (veiligheid, omgeving, ontwikkelingssteun).

De vraag is dus minder homogeen, moeilijker te evalueren en ze ontstaat vaak buiten de landbouwsector.

De landbouw wordt eveneens geconfronteerd met de ecologische crisis in de brede zin van het woord. Deze komt weliswaar het vaakst tot uiting in plaatselijke en regionale conflicten tussen milieudeskundigen en landbouwers, maar heeft ook een bredere dimensie, namelijk de verwarring die wordt gecreëerd door de externe effecten, die vaak positief zijn maar niet worden vergoed (landschap), en die vaak negatief zijn en hoe langer hoe meer worden bestraft (vervuiling). Voor de landbouwers is het een teken van de breuk tussen hen en de rest van de samenleving.

De landbouw wordt tot slot geconfronteerd met een institutionele crisis die eveneens tot uiting komt in een vertrouwenscrisis. Vertrouwen van de consumenten in de kwaliteit van de voeding, vertrouwen van de producenten in de systemen die de omkadering van hun activiteiten vormen.

Dit laatste heeft vaak tot gevolg dat er normen worden opgesteld (milieu-, gezondheids-, handelsnormen) die elkaar tegenspreken en met elkaar in conflict komen zodat een "milieu" wordt gecreëerd dat chaotisch lijkt voor zowel producenten als consumenten.

2. Doelstellingen

De vele dimensies die de landbouwcrisis aanneemt, hebben verantwoord dat men bij dit proces bleef stilstaan, temeer daar men ze niet kan herleiden tot een zuiver economische strategie, een zuiver instrumentale logica (segmentatie van de markt, marketingbeleid).

Dit onderzoek wou peilen naar de mogelijkheden en moeilijkheden van de gemeenschappelijke initiatieven - zowel van de producenten als van de consumenten - voor nieuwe kanalen in de voedingsmiddelenindustrie.

3. Onderzoeksmiddel

Het onderzoek is gebaseerd op een - zo volledig mogelijke - inventaris van initiatieven van de basis (bottom-up), die dus ontstaan zijn uit wat men over het algemeen *auto-organisatie* noemt, en dit in de voedingsmiddelenindustrie. Er werden in België bijna tweehonderd initiatieven opgetekend, iets meer in Wallonië en in de provincies waar Europese programma's werden ontwikkeld.

In plaats van een kwantitatieve evaluatie van deze initiatieven te geven (in termen van werkgelegenheid, productie, enz.), heeft het onderzoek zes initiatieven diepgaand geanalyseerd: twee coöperatieën van landbouwproducten, een vereniging voor de promotie van geïntegreerde bestrijding in de fruitteelt, een reeks producten voorzien van een kwaliteitslabel voor rundvlees, de "boerenmarkten" en de "voedselteams", die gespecialiseerd zijn in de rechtstreekse collectieve verkoop van landbouwproducten aan de consumenten.

Elke gevalstudie werd onderworpen aan een economische analyse (transactiekosten), een sociologische analyse (sociotechnische opbouw) en een analyse van de vraag (laddering method).

4. Resultaten

De vraag van de consumenten

De vraag werd bestudeerd via een marketingstudie (laddering method). Hieruit blijkt dat de vraag in de eerste plaats wordt gestuurd door veiligheidscriteria (gezondheid), smaak, milieu-overwegingen en tot slot praktische criteria, met name de toegankelijkheid en de kostprijs.

Deze resultaten mogen niet worden uitgebreid naar alle consumenten, maar ze tonen - ongeacht de bestudeerde keten - een soort portret van een (naar onze mening) groeiend deel van de consumenten die begaan zijn met de kwaliteit, wat misschien de structurele evoluties van de globale vraag verklaart.

De kwaliteit

De bezorgdheid voor de kwaliteit komt terug in alle bestudeerde ketens, maar deze bezorgdheid is in de eerste plaats een ingewikkeld proces met als inzet de kwalificatie van het product. Dit proces houdt in dat de consumenten op een geloofwaardige en duidelijke wijze worden ingelicht.

In een klimaat van grote onzekerheid (als gevolg van de verschillende recente of vroegere crisissen) is het eveneens belangrijk een vertrouwensrelatie tussen producenten en consumenten (opnieuw) op te bouwen, met mechanismen die zowel berusten op persoonlijke middelen (boerenmarkt) als op onpersoonlijke middelen (kwaliteitslabel). Een ongetwijfeld opmerkelijke eigenschap van deze gemeenschappelijke initiatieven is de zoektocht om hun product een sterke identiteit te geven, maar ook een identiteit die zin heeft en die geloofwaardig is voor de consumenten.

De dialoog tussen producenten en consumenten

De gedetailleerde monografieën wijzen er evenwel duidelijk op dat dit kwalificatieproces niet beperkt is tot alleen maar een etiket kleven en marketingacties organiseren (die evenwel nodig zijn).

De initiatieven willen allemaal - in verschillende mate - in contact komen met de consument, ofwel door rechtstreeks vertegenwoordigd te zijn in verenigingen en coöperatieën, ofwel door deel te nemen aan bezoeken, opendeurdagen, enz.

Het kwalificatieproces is in feite een lang proces waarbij producenten, schrijvers over populair-wetenschappelijke onderwerpen, consumenten, de verwerkende industrie, de certificeringsinstellingen, enz. betrokken zijn. Het gaat erom progressief, vaak aftastend, de bevoegdheden van de producenten, de technische keuzen, de moeilijkheden bij de verkoop en de vraag van de consumenten op elkaar af te stemmen. Het gaat om een wederzijds leerproces en niet zozeer om een vulgariserend proces.

Gemeenschappelijke actie

De gedetailleerde economische analyse van deze verschillende ketens werd uitgevoerd om hun werkwijze te begrijpen en hun leefbaarheid te evalueren. Deze lijkt reëel voor zover de gemeenschappelijke actie wordt ondersteund. De analyse van de transactiekosten maakt het mogelijk het belang aan te tonen dat de gemeenschappelijke actie bij deze initiatieven vertegenwoordigt. Ze veronderstelt met name tegelijkertijd een risiconame, gemeenschappelijke investeringen (bijvoorbeeld voor opleiding en communicatie) die de meeste producenten niet alleen kunnen dragen. Anderzijds lijken veel van deze initiatieven economisch aangepast aan kleinschalige producenten.

De economische analyse wijst eveneens op het belang van de organisatie van deze initiatieven. Hoe hoger de kosten voor specifieke investeringen liggen (bijvoorbeeld voor de opstelling van een bestek, de organisatie van opleidingen, enz.), hoe belangrijker een sterke organisatie is om transactie- en werkingskosten te besparen.

5. Besluiten en vooruitzichten

Dit onderzoek maakt het mogelijk de vraag te openen naar de rol van de Staat in deze bijzondere sector. Het is duidelijk dat de Staat zeker moet bijdragen tot het debat over de keuzen en de hiërarchische opbouw van de prioriteiten voor wat betreft gemeenschappelijke goederen, vooral wanneer de marktmechanismen niet zijn aangepast om ze te doen ontstaan.

Het gaat overigens om een taak die meestal wordt toegekend aan de overheid: het algemene belang waarborgen.

De reglementaire of prikkelende interventie kent evenwel ook haar grenzen, gezien het aan gang zijnde proces wordt uitgeoefend in een context van sterke onzekerheid en onvolledige kennis van de meest geschikte organisatiemodellen of nog van de bepaling van de wettigheid.

Gezien er voor de Staat dus enkel een scheidsrechtersrol is weggelegd, moet men ongetwijfeld nadenken over de meest geschikte interventiemodaliteiten om deze moeilijke taak te vervullen.

De rol van de Staat op dit gebied moet ongetwijfeld meer dan ooit worden geleid door te evalueren, te registreren, te ondersteunen en innovatie te stimuleren, en door lessen te trekken uit experimenten.